

ТРАДИЦИЯ И ПРИЕМСТВЕНОСТ В РАЗВИТИЕТО НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Николай Гюлчев

Историческият преглед на художественото образование и обучение у нас показва, че учебната изобразителна дейност, независимо от възрастовите особености на осъществяване, следва своеобразието на видовете изобразителни изкуства. Тази присъща характеристика е последователно изграждана, отстоявана и отразява актуалния периметър на обучението, но изначално основите на учебния процес са определени от връзката и зависимостта на художественото обучение от дисциплината ръчна работа, от непосредственото прилагане на чуждестранни учебни програми, от трудовата практика.

През първите години след Освобождението (1878 г.) в центъра на културната политика стои народното образование, а Министерството на народното просвещение е главният ръководител. Основна цел на културно-просветната политика е утвърждаване на нацията и държавата чрез образование и възпитание на широките народни слоеве. Затова МНП привлича чуждестранни учени и интелектуалци, масовизира народното образование, създава условия за подготовка на просветни дейци. Израз на тази мащабна и значима дейност е Законът за народно просвещение от 1891 г., известен като Законът на Живков. Чрез него се регламентира първата завършена система у нас на образование от детските училища до висшето образование и съответно се постановява включването на художественото обучение в образователния процес. Характерна особеност е, че учебният процес се осъществява чрез рисуване без участие на други видове изобразителна дейност. Този белег впоследствие трайно налага рисуването като наименование на художествено-изобразителната дейност и същевременно е свързваща база при системното формиране на учебно съдържание. В "Методика на учебните предмети в основното училище" Михаил Герасков изразява съществуващата до момента прак-

тика чрез анализ на съдържателния диапазон, същността, самостоятелността на този вид художествена дейност. „Развитието на повечето видове изкуства е тясно свързано с рисуването. Живописата и орнаментиката са чисто рисуване. Но също така и скулптурата, архитектурата, резбарството, везанието и др. приложни изкуства си служат с рисунката. ... Да се изтъче един килим трябва да се направи най-напред рисунката му, да направи столарят хубав стол, трябва също предварително да го нарисува. Значи, практически нужди правят рисуването необходимо”, казва изтъкнатият просветен деец. На второ място М. Герасков подчертава духовната същност и потенциал на рисуването за развитие на душевните сили на детето. ”За да се нарисува какъвто и да е предмет трябва внимателно да се наблюдава. То (*рисуването, м.т.*) дисциплинира вниманието и привиква към точно наблюдение. ... Главно влияние рисуването има върху развитието на естетическите чувства и естетическото съждение. При пасивното наблюдение на художествените произведения или на хубавото в природата у човека могат да се развият по-висши естетически чувства и да се добие по-голяма способност към преценка на хубавото, но когато човек сам рисува, той може да достигне по-висока естетическа култура, защото тогава по-лесно схваща хубавото в нея, преодолените трудности, както и слабостта на рисунката.” [2, 280].

Михаил Герасков подчертава и важното значение на рисуването за усъвършенстване на окото и ръката, както и за задоволяване на детската активност и стремеж към творчество, като същевременно уточнява, че детето нахвърля своите образи не от художествени намерения, а от несъзнателен стремеж да „уясни на себе си и на другите, какво изпълня душата му”. Представените съждения са в основата на обобщението на известния педагог за същността на рисуването. На основата на формулировката, че то е важно средство за детското и човешко развитие и че включването му във всеки учебен план се налага от много нужди на живота и културата, М. Герасков определя и целите на обучението по рисуване. Интересно качество на публикацията е, че авторът определя техническа и духовна цели, като резултатът (желаната цел) от обучението трябва да бъде пробуждането и развитието на художествената заложба у детето, ако има такава.

1) *Техническа цел*: Да се развие способност да се предава на книга или друга плоскост вярно формите на наблюдаваните външни предмети или на формите, комбинирани от тяхното въображение, когато почувстват нужда да изразяват душевните си преживявания или за някоя практическа цел. Да се развие и усъвършенства ловкостта на ръката и точното гледане.

2) *Духовната цел*: Да се развие у детето чувството на хубавото към формите и боите в природата и изкуството [2, 282].

Неразривно с аналитичния обзор М. Герасков представя и информация, свързана с психология на рисуването. „Дълго време децата рисуват идеопластично или схематично, т.е. макар че гледат определен предмет, рисуват всъщност не него, а родовата представа или общото познание, което имат за този вид предмет. ... А тези, които имат дарби, още в първоначалното училище преминават към същинско физиопластично рисуване, като долавят индивидуалните черти и успяват да ги предадат в рисунките си”, изтъква известният педагог.

Отразената същност на рисуването като учебен предмет в началното училище очертава и характерната за предучилищния възрастов период теоретична база. Всъщност заниманията по рисуване в предучилищната възраст следват общите изисквания, които регламентират обучението по рисуване още от въвеждането на учебния предмет в общообразователното училище. Установени са пет основни периода в развитието на обучението по рисуване, определени от качествено изменение на учебното съдържание, методите, изискванията и подходите [7].

1. Период на обучението по рисуване в епохата на Българското възраждане – 1832 – 1878 г.

2. Период на геометрично-копирната система – 1879 – 1905 г.

3. Период на преход от геометрично-копирната система към натурната система на обучение и борба за „ново” рисуване – 1905 – 1910 г.

4. Период на господство на натурната система на обучение – 1910 – 1970 г.

5. Преустройство на обучението по рисуване – 1970 – 1993 г. [7, 7].

Първите данни, материали, публикации за организирано обучение по рисуване в предучилищна възраст се откриват в периода на приложение на геометрично-копирната система.

Характерно за геометрично-копирната система на обучение е, че учебното съдържание е изградено на принципа на абстрактно-логическия порядък с насоченост към формиране на техническа сръчност и постижения, при което се игнорират съпреживяването, интересът. Убеждението, разбирането на водещите специалисти, автори на методически ръководства по рисуване е за геометричната първооснова на формата. По тази причина рисуването е свързвано с цели, задачи, с обекти, характерни за геометрията и чертането, с копиране, с технически характер на начините на изобразяване. Приема се, че уменията да се рисуват абстрактни геометрични форми е задължително условие да се премине към рисуване на реални фигури. Тези изисквания се въвеждат с първата обща за цялата страна програма по рисуване (копие на официалната програма по рисуване на Франция), приета през 1885 г. В началния курс рисуването се приравнява с чертането. Учебното съдържание включва чертане по мрежа и по точки върху плоскост на прави линии, чертане на хартия на линии, ъгли, криволинейни и праволинейни фигури и др. Използва се намрежена хартия, стигмографично рисуване и рисуване по печатни образци (предложки), прилагат се уреди за чертане. Преобладаваща част от учебното съдържание включва делене на правата линия на 2, 3, 4, 6 и т.н. части, изграждане на отвесни, водоравни и наведени прави, правилни 3, 4, 5, 6 и 8-ъгълници с украшения в тях, получени чрез прекарване на диагонали, при следващите класове – спирали, вълнообразни черти и украшения, основани от тях.

Геометрично-копирната система на обучение в общообразователното училище определя и съдържанието на обучението по рисуване в предучилищната възраст. Първата детска градина е открита през 1882 г., като създателят ѝ Никола Живков публикува през 1887 г. „Детинска мъдрост“ – ръководство за обучение и възпитание на деца от 1 до 3 години в дома и от 3 до 7 години в училищата „Детински градини“ по метода на Фридрих Фрьобел. В програмното съдържание авторът включва раздел „Рисование“ с указания за изпълнение на задачи в съответствие с общите изисквания за периода. Обучението има геометричен характер. Подготовката започва с изчертаване на отсечки, които в определена конфигурация образуват

геометрична фигура. Първоначално се чертаят вертикални линии в различна дължина върху намрежена основа, впоследствие се изчертават триъгълници, съставени от вертикални ивици, следват комбинации на фигурите в по-сложен геометричен образ. Вторият и третият етап от обучението се състои от упражнения за „начертаване” на определени предмети по образци, които са приложени към ръководството [5].

Паралелно с официалната тенденция, установена от въведената учебна програма по рисуване в педагогическия печат се публикуват схващания, които отстояват противоположни мнения относно методите по рисуване. Например в „Педагогически словарь”, от 1878 г., цитиран от сп. „Училищен преглед”, 1903, кн. XII е поместен материал, в който се изтъква: „Не струва да се ограничава наблюдението на децата с правите и криви линии, трябва да им се даде да почувстват те смисъла на линиите, съществуващи в природата, линии с много извивки и отклонения.” В друг брой на списание „Училищен преглед”, от 1902 г., кн. X, са представени психологически разсъждения върху методиката на рисуването. „Какво рисуват малките деца от 3 до 6 или 7 години, ако ги оставим да рисуват по свое усмотрение?”. Първо и най-важно за мислите на детето са хората и животните. В статията се определя, че движението и динамиката привличат децата. На второ място са впечатленията от ярките цветове. Следователно в публикувания материал се обобщава, че правилното обучение по рисуване трябва да се развива върху изброените психологически наблюдения над детето.

Независимо от полемиката, с опити за отстояване на естетическата същност на рисуването, общата насоченост поставя дисциплината в групата на т.н. технически дисциплини. В тази група **ръчната работа**, още с въвеждането ѝ като самостоятелен учебен предмет (Закон за Народно просвещение от 1891 г.), заема важно място. В статия, предназначена за училищните инспектори, УК при министерството на Народното просвещение конкретизира: „ръчната работа – предмет, който не отстъпва пред никой от другите учебни предмети, както по голямото възпитателно въздействие, което се упражнява с преподаването му върху учениците, тъй по похватността и сръч-

ността, с която се сдобиват последните чрез разни упражнения по него” [1].

При установяване на ръчната работа паралелно с характерните технически изисквания се поставят неотклонно и художествени. Това своеобразие е очевидно и в чуждестранните програми, използвани като модел при съставяне на учебното съдържание. Например във Франция преподаването на ръчната работа е пряко свързано с рисуването и чертането. В статия в сп. „Училищен преглед” – 1901, А. Шоурек описва процеса на обучение [11]. В началото децата подреждат и залепват малки оцветени хлебчета във вертикални и хоризонтални линии, наподобяващи букви. Спазва се ритъм на цветоподреджване. Впоследствие се използват разноцветни книжни ивици, като целта е чрез прегъване изграждане на букви. „Забелязва се, че в тези уроци главна роля играе рисуването, което предхожда дори обучението по писане. Французинът добре знае, че рисуването най-много упражнява окото и ръката, развива схващането ... и създава вкус към хубавото”, отбелязва авторът.

Антон Шоурек, отлично запознат с организацията и методиката на ръчната работа в западноевропейските страни разработва програма по ръчен труд под влияние на Фрьобеловата система, а през 1894 г. издава и първите помагала по въведения вече предмет (издателство “Хр. Г. Данов”). При съобщение за тях издателите на сп. „Училищен преглед”, 1896 г., отбелязват: „Образците и ръководството отговарят точно на нуждите на прехода от забавленията в забавачницата към ръчната работа в първоначалното училище” (1 кн., с. 104).

От съдържанието на обучението по ръчна работа, както и от съпътстващото чуждестранно влияние при въвеждане на учебния предмет е очевидно, че присъстват естетически изисквания. Те прозират не само от материалите или художествения ред на организирането им (ритъм, контраст, хармония), но и от преследваната утилитарност на крайния продукт. Трябва да се отчете, че в отговор на публикувани програми за педагогическите училища (сп. “Училищен преглед”, 1896 г., кн. 9), първите ръководства съдържат и технически указания по отношение на инструментариум, материали, действия, и въпреки че отсъстват съдържателни елементи, наличието на съот-

ветна технология е основание да приемем, че генезисът на учебната апликация, на апликиране като вид учебна художествено-изобразителна дейност е в съдържателната среда на учебния предмет ръчна работа.

Моделирането, като вид дейност, още в първите учебни програми, е част от ръчната работа (сп. „Училищен преглед”, 1896, кн. 9, сп. „Училищен преглед” – 1905, с. 961). Всъщност, трябва да се уточни, че учебните задачи са подчинени на цели с утилитарен характер, на изискването за подготовка към „всякакъв вид практическа дейност” (сп. „Училищен преглед”, 1907 г.). Тази практика е в ход до присъединяване на моделирането към рисуването през 1914 г. (сп. „Училищен преглед” – 1914 г.). Решението за включване на моделиране към рисуване е резултат от разбирането, убеждението за принципната същност и характер на рисуването и художественото обучение. Силен стимул е въвеждането на „натурния метод”, както прилагането и на други форми на изобразяване.

Апликирането като вид изобразителна дейност следва процеса, който определя моделирането като основен вид изобразителна дейност. Но първоначално, приемането и отнасянето на това наименование към определена изобразителна дейност няма популярност. В публикации, третиращи проблематиката на обучението по рисуване, се разглеждат главно въпроси, свързани с рисуването и моделирането. Тази тенденция се развива на базата на метода на активното наблюдение на природата и творческото ѝ пресъздаване. Репродуктивното творческо възпроизвеждане на действителността съобразно възрастовите особености е водещият принцип в системата на учебно съдържание в художественото обучение и той произтича от целите на естетическото възпитание и насочеността на реалистичното изобразително изкуство. Тази определяща обучението посока не игнорира декоративно-пластичния периметър на художественото усвояване на действителността. Затова се правят опити да се отговори на необходимостта от запознаване с декоративния образ, както и за усвояване на характерната за образния език на приложните изкуства условност на изображението. Въвеждат се уместни наименования (напр. мозаично рисуване), публикуват се ръководства, чрез които се цели развитие на естетическото чувство в областта на колорита и линиите,

подбуждане на комбинативната способност на детето [10]. Но независимо от подчертаваните в образователен и възпитателен аспект качества на този вид дейност, тя до голяма степен е реципрочна на ръчната работа до момента на присъединяване към рисуването и моделирането чрез възприемане на названието и осмисляне на художествената същност на апликирането [3, 85 – 132].

И така, постепенно с навлизане на програмни документи, обусловени от промени в целите и задачите на художественото образование и възпитание се създава структура на учебно съдържание, която обхваща раздели, съответстващи на основните видове художествени дейности: живопис, графика, скулптура, приложни изкуства и възприемане на художествени произведения. Съотношението между разделите се определя в зависимост от закономерно съществуващите стадии в развитието на детската изобразителна дейност с цел да бъдат постигнати максимални резултати в овладяване на живописните, графичните, скулптурните и декоративните изразни средства. За предучилищния възрастов период, чрез последователно въведени програмни документи се установяват окончателно основните видове изобразителни дейности [3, 121 – 132]. **Формулират се актуални изисквания, които осигуряват възможности за по-нататъшно развитие на детето. Определя се, че ориентирането в достъпни произведения на изобразителното изкуство и на художествените занаяти се свързва с художественото пресъздаване и детското изобразително творчество чрез рисуването, апликирането и моделирането [8].** Дългият път на формиране и обособяване, на приемане и прилагане на художествено-естетическата същност на рисуване, апликиране и моделиране е очертан от закономерното отразяване на обективния свят със съответните технология и изобразителни материали. Всеки вид изобразителна дейност поотделно и същевременно във взаимодействие още в предучилищната възраст на детето разкрива естетическите страни на действителността и предоставя чрез следване на изразните особености на изобразителното изкуство възможности за приобщаване към културните ценности, провокира и насочва интелектуалните сили, способности и творческото начало на личността.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Величков, К.* Относително преподаването по ръчна работа. – В: Училищен преглед, 1897, № 5, с. 551 – 552.
2. *Герасков, М.* Методика на учебните предмети в основното училище. С., Хемус, 1946.
3. *Гюлчев, Н.* Апликацията в художествено-изобразителната дейност. Велико Търново, Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2001.
4. *Димчев, В.* Изобразително изкуство. Методика. С., 1993.
5. *Живков, Н.* Детинска мъдрост. Печатница на Хр. Войников. Варна. 1887.
6. *Здравков, С.* Геометрично-копирна система на обучение по рисуване в България. Трудове на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий”, том 2 (23), книга 7, 1992.
7. *Здравков, С.* Обучението рисуване в България след Втората световна война. Трудове на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий”, том 3 (24), книга 7, 1998.
8. Програма 2003. Програма за подготвителната група в детската градина. – Аз-Буки, 2003, бр. 20.
9. РК. Психологически разсъждения по методиката на рисуването. – В: Училищен преглед, № X, 1902.
10. *Чеимеджиев, Ат.* Мозаично рисуване. С., 1928.
11. *Шоурек, А.* Ръчната работа във Франция, каквато бе представена на Парижката изложба през 1900 г. – В: Училищен преглед, 1901, № 1, с. 433 – 452.

ТРАДИЦИЯ И ПРИЕМСТВЕНОСТ В РАЗВИТИЕТО НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

НИКОЛАЙ ГЮЛЧЕВ

Резюме

Историческият преглед на художественото образование и обучение у нас показва, че учебната изобразителна дейност, независимо от възрастовите особености на осъществяване, следва своеобразието на видовете изобразителни изкуства. Актуалните изисквания определят, че ориентирането в произведенията на изобразителното изкуство се свързва с художественото

пресъздаване и детското изобразително творчество чрез рисуването, апликирането и моделирането.

Ключови думи: обучение, изобразително изкуство, предучилищна възраст, видове изобразителни дейности

TRADITION AND SUCCESSION IN THE DEVELOPMENT OF EDUCATION IN FINE ARTS IN PRESCHOOL

NIKOLAY GYULCHEV

Summary

Historical overview of arts education and training in the country shows that pictorial school activities, regardless of the age of the implementation should particularity of different art forms. Current requirements specify that the shift in the works of art associated with children's artistic recreation and fine art through painting, application and modeling.

Key words: education, art, preschool, types visual activities